

**A. MELEK ÖZYETGİN’İN “İSLAM ÖNCESİ UYGURLARDA TOPRAK HUKUKU”
ADLI ESERİNE DAİR**

Melike UÇAR*

1. Prof. Dr. A. Melek Özyetgin’in Öz Geçmişi

1970 yılında Ankara’da doğdu. 1991 yılında A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 1992 yılında aynı bölümün Eski Türk Dili Anabilim dalında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1993 yılında A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalında yüksek lisans programını, 1999 yılında aynı bölümde doktora programını tamamladı.

Prof. Dr. A. Melek Özyetgin’e ait bir görüntü

2002 yılında A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Anabilim Dalına Doçent olarak atandı. 2005-2006 yılında Çin/Pekin’deki Merkezî Milliyetler Üniversitesinin (The Central University for Nationalities) Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde bir dönem için davetli konuk öğretim üyesi olarak bulundu. Ankara Üniversitesinde 2008 yılında Profesörlük unvanını aldı. 2009-2012 yılları arasında Yunus Emre Enstitüsü Danışma Kurulu Üyeliği yaptı. 2010-2012 yılları arasında Türk Dil Kurumu Başkan

*Arş. Gör.; Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ucarmelike85@gmail.com.

yardımcılığı görevini üstlendi. 2013 yılından itibaren Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

2. Prof. Dr. A. Melek Özyetgin'in Akademik Hayatı

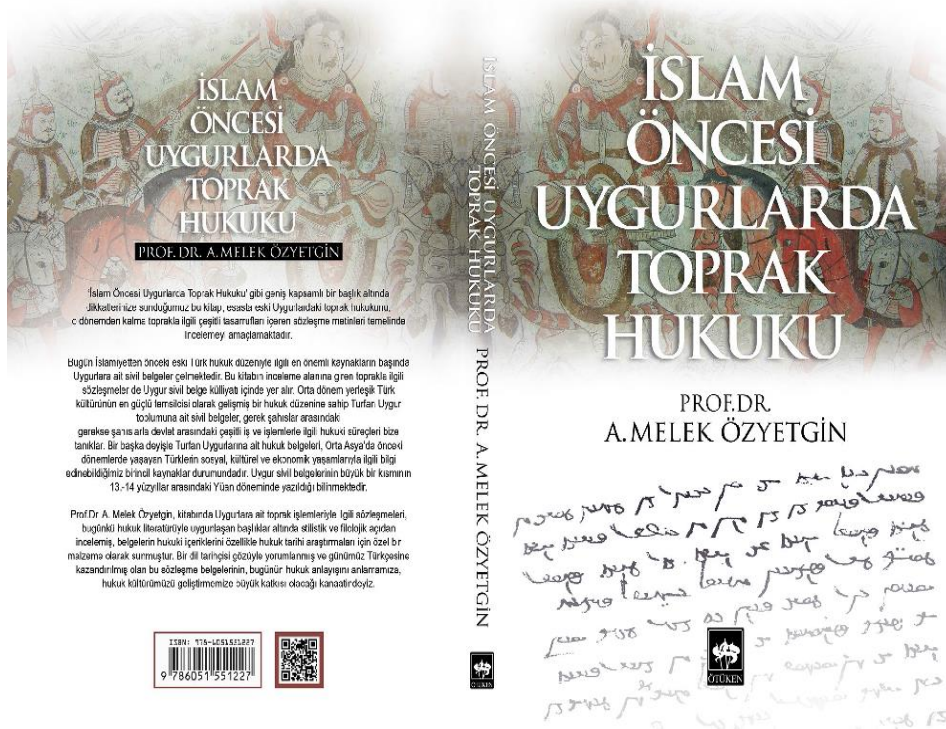
Prof. Dr. A. Melek Özyetgin'in bilimsel çalışmaları, Altın Orda, Kıpçak ve Uygur dönemini kapsayan orta dönem Türk dili, tarihi ve kültürü üzerinde yoğunlaşmıştır. Prof. Dr. Özyetgin özellikle filolojik araştırmalarda son derece önemli olan dil, tarih ve kültür eksenini göz önünde tutarak araştırma-incelemeye dayalı, disiplinler arası karşılaştırmalı çalışmalar yapmaktadır. Yurt dışında ve yurt içinde yayımlanmış çok sayıda makale ve bildirileri yanında şu kitapları vardır:

- ÖZYETGİN, A. M. (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi (İnceleme-Metin-Tercüme-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 658, XII+297 s.
- ÖZYETGİN, A. M. (2001). *Ebû Hayyân, Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk, Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, KÖKSAV, Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 3. Ankara: XVII+798 s.
- ÖZYETGİN, A. M. (2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*, KÖKSAV, Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 4, KÖKSAV, Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 4. Ankara. XII+250s.
- ÖZYETGİN, A. M. (2005). *Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*. Ankara: Ötüken Yayınevi.
- ÖZYETGİN, A. M., A. MERTHAN DÜNDAR, İLYAS KAMALOV. (2008). *Tarihten Bugüne Başkurtlar, Tarih-Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- ÖZYETGİN, A. M., İLYAS KAMALOV. (2009). *Kırım Yurtunda ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar (Kırım Hanlığı Tarihine Dair Kaynaklar), Velyaminov-Zernov (1864), Giriş-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- *Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını. 11. Baskı. (Yayıma Hazırlayan Çalışma Grubu Üyesi).
- *Yazım Kılavuzu*. (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını. 27. Baskı. (Yayıma Hazırlayan Çalışma Grubu Üyesi).

Prof. Dr. Melek Özyetgin'in yayımlanmış iki çalışması; birincisi, *Ebū Hayyān, Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk, Fii'l: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi* adlı kitabı, 2002 yılında Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Dil Ödülüne; ikincisi *Eski Türk Vergi Terimleri* (2004) adlı kitabı da 2005 yılında, Prof. Dr. Osman Turan Tarih ödülüne layık görülmüştür. Ayrıca 2008 yılında Prof. Dr. Özyetgin, Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahipleri Meslek Birliği (*İLESAM*) tarafından *Teşvik Ödülünü* aldı.

3. İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku

İslamiyet öncesi Türk hukukuna dair bilgilerin sınırlı olmasından dolayı Eski Türk dönemlerinde hukuka dair bilgilerin yer aldığı kanunname ve yasaların yazılı şekilleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Doğrudan elde edemediğimiz bu bilgiler arasında Uygurlara ait sivil belgeler Türk hukuk düzeniyle ilgili bilgi vermede oldukça kıymetlidir. "İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku" adlı çalışma, Uygurların toprak hukukunun, sözleşme metinlerinin dilci bakışıyla değerlendirilmiş biçimidir. Eser, dilci gözüyle irdelenmiş ve eski Türklerde hukuk tarihinin oldukça önemli kısmını oluşturan Uygur sahası metinleri geniş perspektifle ve bugünkü hukuk anlayışı ile de karşılaştırılarak sunulmuştur.

Prof. Dr. A. Melek Özyetgin'in İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku adlı eserinin ön ve arka kapak görüntüsü

235 sayfadan meydana gelen eser şu bölümlerden oluşmaktadır:

- Giriş (s. 15-36)
- I. Bölüm Uygurlarda Toprak Hukuku (s. 41-46)
- II. Bölüm Uygurlarda Toprakla İlgili Sözleşmeler (s. 63-152)
- III. Bölüm Uygur Sözleşme Metinleri (s. 159-209)
- Uygur Sözleşmelerinin Tıpkıbasımından Örnekler (s. 213-219)
- Kaynaklar (s. 221-232)
- Dizin (s. 233-235)

Çalışma, İslamiyet'ten önceki Türk hukuku, Uygurlar, Uygur sivil belgeleri, bu belgeler üzerine yapılan çalışmalar ve eldeki çalışmanın önemi, amacı, eser oluşturulurken hangi kaynakların esas alındığı ve eserin bölümleri hakkında kısa bilginin verildiği **Önsöz**'le başlamaktadır.

Çalışmanın **Girişi** Uygurların **Tarihine Kısa Bir Bakış** başlıklı bölümle başlamaktadır. Burada 9.-14. yüzyıllar arasındaki Eski Uygur döneminin Orta Asya'daki Türk kültürünün en canlı dönemlerinden biri olduğundan, dil, din, coğrafya ve medeniyet açısından önemli belgeler sunduğu Turfan Uygur dönemine ait zengin bir külliyyatın varlığından söz edilmektedir. Ayrıca burada Uygur kültürünün gelişimi, Moğollar ve Çinliler ile olan ilişkileri, Uygurların benimsediği dinler, kullandıkları alfabeler, yazının ve kâğıdın yaygınlaşmasında Uygurların yeri, Uygurlardaki vergi sistemi ve yaptıkları ticaret hakkında bilgiler de verilmektedir. Daha sonra **Uygur Sivil Belgeleri Üzerine** başlıklı bölümde sivil belgelerin din dışı konuları kapsadığı ifade edilerek Uygur sivil belgelerinin ilk tasnifinin Reşit Rahmeti Arat tarafından yapıldığı kaydedilmektedir. Bu belgeler üzerinde günümüze kadar birçok bilim adamının inceleme yaptığı, sivil belgeler üzerinde toplu çalışmaların yer aldığı kaynaklar gösterilerek sunulmaktadır. Eser oluşturulurken izlenen yol **İnceleme Yöntemi**, eserin korpusu **İnceleme Korpusu** başlığında ele alınmıştır. Daha sonra korpus içerisinde incelenen diğer eserler başlığında 75 eserin kısaltması ve tam künyesi sunulmuştur. Belgelerin çevirisinde hiçbir ek veya kelimenin göz ardı edilmeden aktarıldığı bu eserde doğrudan veya dolaylı olarak toprak ile ilgili hukuk belgelerinin yer aldığı sözleşme belgeleri tasnif edilmiştir. 4 ana başlıkta tasnif edilen bu belgelerin birinci bölümüne kısaltmalar ve işaretler de verildikten sonra geçilmiştir.

Uygurlarda Toprak Hukuku başlıklı ilk bölüm, **Uygurlarda Hukuki Sözleşmeler ve İlgili Terminolojisi Üzerine** ve **Uygurlarda Toprak Üzerindeki Mülkiyet Hakları** olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır. **Uygurlarda Hukuki Sözleşmeler ve İlgili Terminolojisi Üzerine** başlıklı bölümde sözleşmelerin İslam öncesi hukuk tarihine ışık tuttuğu, devletin özel

hukuk alanındaki yerini görmeye önemli rol oynadığı, senetlerin getirdiği hükümlerin koruma altına alındığı, haksız itirazlar için caydırıcı önlemler ve cezai şartların yer aldığı, cezaların belirli bir yasa temeline oturtulduğu metinlerden örneklerle açıklanmıştır. Uygur sivil belgelerindeki ceza uygulamalarında devletin ve örfün getirdiği yasaların esas alındığı ifade edilerek bu belgelerde temel terimlerden birinin *baş bitig* terimi olduğu ve bu terimin toprakla ilgili işlemlerin yer aldığı üç belgede geçtiği metinlerden örneklerle gösterilmiştir. Bu terim dışında *ıdış bitig* ve *çın bitig* terimleri üzerinde de durulmuş, araştırmacıların bu terimler hakkındaki düşünceleri, bu terimlerin metinlerde geçtiği yerler ve bu yerlerin çevirisi hakkında da bilgi verilmiştir. Genel olarak Uygur sözleşmelerinde Çin sözleşmelerinin model alındığı ve Uygur sivil belgeleri ile eski Çin sözleşmeleri arasındaki şekil ve içerik benzerliklerinin dikkat çekici olduğu ifade edilmiştir. **Uygurlarda Toprak Üzerindeki Mülkiyet Hakları** başlıklı bölüm ise **Toprak Üzerinde Tekli ve Ortaklı Mülkiyet** ve **Toprak Üzerinde Devlet Mülkiyeti** adı altında iki alt başlıkta incelenmiştir. **Toprak Üzerinde Tekli ve Ortaklı Mülkiyet** alt başlıklı bölümde Uygur toprak satım belgelerinde hem tek kişilik hem de çok paylı mülkiyet haklarıyla ortak mülkiyet ile ilgili ifadelerin varlığından metinlerden hareket edilerek bahsedilmiştir. Yazarın tespit ettiği ortak mülkiyetin varlığına rağmen arazi satışından sorumlu tek bir kişinin yer alması da dikkat çekicidir. **Toprak Üzerinde Devlet Mülkiyeti** alt başlıklı diğer bölümde de Uygur hukuk belgeleri içinde toprak mülkiyetini gösteren sözleşmelerin çoğunun kişilere ait olduğu fakat kısmen devlet toprağının kişiler tarafından işletilen türleri ele alan sözleşmelerin yer aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca *inçü* “emlak-ı hassa” kelimesinin Uygur sivil belgelerinde üç yerde geçtiğini, devlet arazisi anlamına gelen bu terimin geçtiği belgelerde kişilerin devlet ile muhatap olduğunu ve bu arazilerin devlete ait olmasına rağmen tımar olarak halk tarafından kullanımına izin verildiği metinlerden örneklerle anlatılmaktadır. *inçü* kelimesinin Uygurlarda *tımar* olarak kullanıldığı ifade edilerek bu kelimenin etimolojisi hakkında da bilgiler sunmaktadır. Bu metinlerde *inçü bağcı*, *inçü borlukçı*, *qalan*, *onluq inçü* terimleri de *tımar* ifadesiyle bağlantılı terimler olarak yer alan diğer terimlerden olduğu ifade edilmektedir.

Uygurlarda Toprakla İlgili Sözleşmeler başlıklı ikinci bölüm dört alt başlığa ayrılmaktadır:

1. Mülkiyeti Devir Amacını Güden Sözleşmeler başlıklı bölümde metinlerden hareketle toprak satımı ve takas işlemleri hakkında bilgi verilmiş ve bu bölüm iki alt başlıkta irdelenmiştir: **Uygurlarda Toprak Satım Sözleşmeleri** ve **Uygurlarda Trampa\Takas Sözleşmeleri**.

Uygurlarda Toprak Satım Sözleşmeleri bölümünde 15 toprak satım sözleşmesi incelenmiş ve üslup, içerik, terminoloji açısından değerlendirmeler yapılarak günümüz satım sözleşmelerinde uygulanan sistemden bahsedilmiştir. Uygur toprak satım sözleşmelerinde bugün satım sözleşmelerinde geçerli olan unsurların varlığı ve alıcının haklarını her zaman koruyan önlemlerin yer alması en dikkat çekici taraflardandır. N. Yamada'nın Uygur arazi satım belgelerinin düzenleniş tarzını formüle ettiği sistem esas alınarak sözleşmelerin hukuki içeriği, konuyla ilgili teknik terimler ve filolojik incelemeler yapılmıştır. Formüle edilen sistem şu şekildedir:

1. Tarih: On İki Hayvanlı Türk Takvimi esas alınmaktadır. Yazar sözleşmelerdeki tarih kaydını belirli bir kalıp halinde şöyle formüle etmektedir:

[On İki Hayvanlı Türk Takvimine göre yıl] + [Ay] + [Gün] -qa~yangıqa

[...] yılı, ...ay(ın) ... (gününde)

2. Sözleşmenin Konusu: Satıcı, alıcı, satılan mal, fiyat.

a. Satıcı ve Satımın Sebebi: Sözleşmenin bu kısmı kalıp bir yapı ve az değişen biçimlerle görülmektedir. Yazar bu durumu şu şekilde formüle etmektedir:

Satıcının adı veya adları] -qa\ -kâ yunglaqlıq [şey, nesne] kârgäk bolup

[...]-e kullanmak için...gerekip

Bu bölümün **Satım Sözleşmelerindeki Ödeme Araçları** alt başlığında *böz, quanpu, altun \ kümüş \ baqır yastuq, çav, tavar* kelimelerinin ödeme araçları olarak kullanıldığı ifade edilerek kelimelerin anlamları, geçtiği yerler ve etimolojileri hakkında detaylı inceleme yapıldığı görülmektedir.

b. Alıcı ve Satılan Yer: Satıcının ve satım amacının belirtilmesinden sonra satılacak arazinin adı, coğrafi konumu, arazinin ölçümü ve sınırları ifade edilir. Yazar arazi satım sözleşmelerini de belirli bir formül halinde sunmaktadır:

[Satılan yer] -ni \-ig [Alıcı adı] -qa \-kâ toguru tomlitu sattım \ sattımız

[...] -i\ -ni [...] -a doğrudan sattık.

c. Satım Bedeli: Uygurlarda satım bedeli olarak paranın yanında para yerine kullanılan bazı değerli metallerin de varlığı söz konusudur. Sözleşme metnini yazar şöyle formüle etmiştir:

Satıg [bedel] **-ın inç sölzläştimiz:** [satım bedeli] **-qa \ -kä käsiştimiz \ üzüstümüz**

Satım... için şöyle konuştuk: [...] **-e \ -ne** anlaştık

3. Ödeme Teyidi: Sözleşmede satım bedeli satıcı ve alıcı tarafından belirlendikten sonra, bedelin alıcıya ne zaman ve nasıl ödeneceği şöyle formüle edilmektedir:

Bu bitig qılmış kün üzä [Alıcının adı] [Satım bedeli] **-nı tükäl (sanap) birtim \ -timiz,**
(Satıcının adı) **ymä tükäl (sanap) altım \ -ımız**

Bu senedin yapıldığı günde [...], [...] **-ı \ -nı** tamamiyle sayıp verdik. [...] da tamamen sayıp aldık.

4. Arazinin Sınırları: Satım bedeli ve ödeme teyidinden sonra girişte belirtilen arazinin coğrafi konumunun dört sınırı ayrıntılı olarak verilir ve bu durum yazar tarafından şöyle formüle edilmektedir:

Bu [Arazi] **-ning sıcısı öngdün yınğaq...adırar, kündün yınğaq...adırar, kidin yınğaq...adırar, tagdın yınğaq...adırar**

Bu yerin sınırını doğu tarafta...ayırır; güney tarafta...ayırır; batı tarafında...ayırır; kuzey tarafta... ayırır.

5. Yeni Sahibin (Alıcının) Haklarının Bildirilmesi: Alıcının toprak üstündeki mülkiyet hakkının kesin olarak belirtildiği ve her türlü tasarruf hakkına sahip olduğunun ifade edildiği kısımdır. Yazar bu kısmı da şöyle formüle eder:

[Dört sınırı verilmiş arazi] **-kä\ -qa ~üzä ming yıl tümän künkä tägi** [Alıcı] **ärklig bolzun, taplasar özi tutzun, taplamasar adın kişikä ötkürü satzun!**

[...] **-ye** bin yıl, on bin güne kadar [...] sahip olsun, isterse kendi (elinde) tutsun, istemezse başka kişiye bırakıp satsın!

6. Sözleşmenin Bozulmasına Karşı Güvence ve Ceza

a. Güvence: Yazar bu kısmı üçüncü şahıslara karşı güvence bildirme başlığında şu formül ile incelemektedir:

Mân [Satıcı]-nın [akrabası] çam çarın qılmazunlar (aytmazun istämüzün)!

Ben [...] –nin [...] itiraz etmesinler, (bir şey) söylemesinler, istemesinler!

b. Sözleşmenin Bozulması Durumunda Ceza: Sözleşmelerde alıcının haklarının korunmasına yönelik üçüncü kişilere karşı güvence verme ibarelerinden sonra bir sorun çıktığı takdirde yine satıcının alıcıya garanti ve güvence verdiği kalıp ifadelerle yansıtılmaktadır. Kalıp ifadelerin sayısının çokluğundan dolayı sadece şunu vermeyi uygun görmekteyiz:

birök ärklig bağ işi küçin tutup çamlagalı saqınsarlar (Sa01)

“Şayet (bundan sonra) sözü geçen bey eşinin nüfuzunu kullanıp itiraz etmeyi düşünürlerse.”

Yazar aşağıdaki dört maddeyi bu başlık altında harmanlayarak **Sözleşmelerde Kaybın Telafisi** diye bir başlıkta sunar ve genel ifadeyi şöyle formüle eder:

Bu [arazi] tänginça iki [arazi], [alıcı] -qa\-kä yaratu birip alzunlar \ yulup alzunlar [itiraz eden kişi] qorlug bolzun, [alıcı] qorsuz bolzun!

Bu yer dengince iki yeri, [...] –a \ -ya hazırlayarak alıp versinler. [...] zararlı olsun, [...] zararsız olsun

Bu iki cümlede alıcının zararını ve mağduriyetini önlemek ve itiraz etme durumlarında da cezai uygulamayı göstererek üçüncü şahıslara teminat vermektedir.

i. Sözleşme Bozulduğu Durumda

ii. İlgili Tarafları Etkileyen Durumlardaki Sözleşme Bozulmasına Ceza

iii. Resmî Cezalar

iv. Özel Durumlar

7. Son Protokol (Tanık, İmza ve Yazıcı): Bu bölümde satım sözleşmelerinin resmî hâle getirilmesi için gerekli olan uygulamalardan bahsedilerek satım işlemine tanık olanların

isimleri, sözleşmeyi yazanın ismi, satıcının damgası (bugünkü mühür), bazı durumlarda da tanıkların damgası veya mührü (bugünkü imza) bulunmaktadır.

a. Tanığın Kaydı

b. İmza

i. Satıcının İmzası

ii. Tanıkların ve Diğerlerinin Nişanı

c. Yazıcı

8. Ek İfadeler: Yazıcı kaydının ardından sözleşmenin niteliğini belirten ek ifadelerin olduğu kısım metinlerden örneklerle anlatılmaktadır.

Uygurlarda Trampa \ Takas Sözleşmeleri alt başlıklı bölümde tarafların karşılıklı olarak bir malla başka bir malı ya da hakları değiştirerek mülkiyetini karşı tarafa geçirmeyi ifade eden sözleşmelerden bahsedilmektedir. Yazar, Uygur takas sözleşmelerinde bazı farklılıklar olsa da takas işlemi ifade eden sözleşmelerin düzenleme tarzının aynı olduğunu tespit etmektedir. Tarih kaydı, takas yapılacak arazilerin sahipleri ve sınırlarıyla birlikte verilmesi, takas işleminin yapılması, takas edilen arazinin mülkiyet hakkının bildirilmesi, takasa itiraz edecek üçüncü kişilere karşı güvence verme, tanıklar, imzaları ve mühürleri, yazıcı şeklinde 7 başlıkla sözleşmeleri irdelenmektedir. Kira ile ilgili sözleşmelerin yerinin öneminden bahseden yazar kira sözleşmelerini **Kullandırma ve Yararlandırma Amacını Güden Sözleşmeler** başlıklı bölümde **Uygur Kira Sözleşmeleri** ve **Uygurlarda Ariyet Sözleşmesi (Kullandırma Ödücü Sözleşmesi)** alt başlıklarında irdelenmiştir.

Uygur Kira Sözleşmeleri başlığında **a. Olağan (Âdi) Kira Sözleşmeleri** ve **b. Hasılat (Ürün) Kirası Sözleşmeleri** alt başlıklarda detaylandıran yazar, bu iki sözleşmenin birkaç istisna dışında tarih kaydı, kiracının adı ve kira topraklarının kullanım amacı, kiralayanın adı, kiralık arazinin yer tayini ve mülkiyet durumu, kira oranının şartları (bu madde de kendi içinde kira oranının yapısı, kira faizinin limitleri, kira topraklarının yönetimi, vergi geliri olmak üzere 4 kısma ayrılır.), tanıklar, nişan ve yazıcı olmak üzere 7 kısımda düzenlenmektedir.

Uygurlarda Ariyet Sözleşmesi (Kullandırma Ödücü Sözleşmesi) başlığında da sözleşmede ödünç verenin karşılık beklemeksizin kullanılması, alınan şeyi ödünç alana bırakması ve ödünç alanın aldığı şeyi kullandıktan sonra iade etmesi olduğu ifade edilmiştir. Yalnız yazar burada ariyet sözleşmelerinin malın kullanılması karşılığında ödemede bulunulacağı için kira sözleşmelerinden ayrıldığı ve bu sebeple farklı başlıkta incelediğini ifade etmektedir. Kişisel güvencenin kefalet, nesnel güvencenin rehin sözleşmelerinde yer

aldığının ifade edildiği **Teminat (Güvence) Sağlama Amacını Güden Sözleşmeler** bölümü **Kefalet Sözleşmeleri** ve **Uygurlarda Taşınmaz Rehin Sözleşmesi** alt başlıklarında metinlerden hareketle detaylandırılmaktadır.

İkinci bölümün son kısmını oluşturan **Uygurlarda Manastır Arazilerinin Tahsisi ve Temlik ile İlgili Sözleşmeler** başlığında bu sözleşmelerin içinde manastır yönetimi, manastırlara ait arazilerin durumu hakkında bilgi bulunduğu ve bu dinî kurumlara ait olan manastırların toprak tasarrufu, tasarruf hakkının kime ait olduğu, ne tarz toprak imtiyazlarının yer aldığı hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Eserin üçüncü bölümünde sözleşme metinlerine ve bu metinlerin Türkiye Türkçesine aktarılmış hâline yer verilmektedir. **Uygur Sözleşme Metinleri** başlıklı bu bölümde 7 alt başlıkta 42 metin verilmiştir ve toplamda 737 satırın günümüz Türkçesine çevirisi yapılmıştır.

Uygurlarda Toprak Satım Sözleşmeleri başlığında 15 metin incelendiği görülür. Metinlerin isimleri, kaç satırdan meydana geldikleri şu şekildedir:

Sa01 “Adıg Tarxan adlı kişinin Alp Taş Sangun’a arazisini satışı” (20 satır)

Sa02 “Kara ve Yig Bürt adlı kişinin Kutlug Taş’a arazi satışı” (22 satır)

Sa03 “Yrp Yanga ve Edgü adlı kişilerin arazilerini Qutadmiş’a satışı” (26 satır)

Sa04 “Şabi adlı kişinin Basml’a arazisini satışı” (25 satır)

Sa05 “Ozmiş Togrı adlı kişinin Basa Togrı’la bağını satışı” (19 satır)

Sa06 “Ozmiş ve Tükel’in arazisini Basa Togrı’la satışı” (23 satır)

Sa07 “Ozmiş Togrı’ın arazisini Äniçük’e satışı” (25 satır)

Sa08 “Mausı Edgü ve Beg Ogul’un arazisini Toyınçoq’a satışı” (24 satır)

Sa09 “Tolu Kaya, Mısır, Ulug, İnç Kaya ve Mısır’ın ortaklaşa arazisini Üdey Elçi’ye satışı” (27 satır)

Sa10 “Sada adlı kişinin Suray ile ortak bağını Suldan Pım’a satışı” (21 satır)

Sa11 “Terbiş adlı kişinin Udçı Buqa ile Esen’e satışı” (27 satır)

Sa12 “Turmuş Tigin adlı kişinin arazisini Vapsutu’ya satışı” (27 satır)

Sa14 “İnç Qaya ve Tumiçi arazisini Mısır’a satışı” (17 satır)

Sa15 “Sinsudu adlı kişinin arazi satış belgesi” (14 satır)

Sa16 “Beg Temür’ün arazisini Qıyasudın’a satışı” (23 satır)

1. Uygurlarda Trampa\Takas Sözleşmeleri başlığında üç sözleşme metni verilmiştir. Metinlerin isimleri ve satır sayıları şu şekildedir:

Ex01 “Bir Budhist manastır arazisinin özel şahsa ait bir bağ ile takas edilmesi” (28 satır)

Ex02 “Torçlı, Yolçı ve İlçi adlı üç kardeşin arazisini Qayımtu’nun arazisi ile takası” (15 satır)

Ex03 “Bir Budhist manastır arazisinin özel şahsa ait bir bağ ile takas edilmesi (10 satır)

2. Uygurlarda Kira Sözleşmeleri başlığında 16 sözleşme metni incelenmiştir. Metinlerin isimleri ve satır sayıları şu şekildedir:

RHO1 “Kaymış Sangun’un arazi kiralama belgesi” (8 satır)

RHO2 “Arazi kiralama belgesi” (4 satır)

RHO3 “Aram Qaya’nın arazi kiralama belgesi” (6 satır)

RHO4 “Bay Temür’ün arazi kiralama belgesi” (13 satır)

RHO5 “Temür Buka’nın arazi kiralama belgesi” (14 satır)

RHO6 “Tınsıtu’nun arazi kiralama belgesi” (14 satır)

RHO7 “Elçi’nin arazi kiralama belgesi” (10 satır)

RHO8 “Mısır’ın arazi kiralama belgesi” (13 satır)

RHO9 “Arazi kiralama belgesi” (20 satır)

RHO10 “Temir Buka’nın arazi kiralama belgesi” (17 satır)

RHO11 “Mısır’ın arazi kiralama belgesi” (14 satır)

RHO12 “Temiçi’nin arazi kiralama belgesi” (9 satır)

Mi21 “Ara Temür’ün bağ kiralama belgesi” (8 satır)

Mi23 “Öğrünç Qaya’nın bağ kiralama belgesi” (7 satır)

Mi28 “Taşık ve Utmış’ın arazi kiralama belgesi” (17 satır)

Mi32 “Arazi kiralama belgesi” (18 satır)

3. Uygurlarda Ariyet (Kullandırma Ödücü) Sözleşmeleri başlığında 2 metin incelenmiştir. Metinlerin isimleri ve satır sayıları şu şekildedir:

Mi22 “Mısır’ın arazisini Kayımtu adlı kişinin kullanımına vermesi” (12 satır)

Mi25 “Temir Ombu adlı kişinin arazisini bedelsiz iki kişinin kullanımına vermesi” (25 satır)

4. Uygurlarda Kefalet Sözleşmeleri başlığında bir metin incelenmiştir. Metnin ismi ve satır sayısı şu şekildedir:

Mi17 “Borca karşılık verilen güvenceyi gösteren belge” (24 satır)

5. Uygurlarda Taşınmaz Rehin Sözleşmeleri başlığında iki metin incelenmiştir. Metinlerin isimleri ve satır sayıları şu şekildedir:

Mi19 “Bir borca karşılık hem kişisel hem de nesnel güvence veren belge” (23 satır)

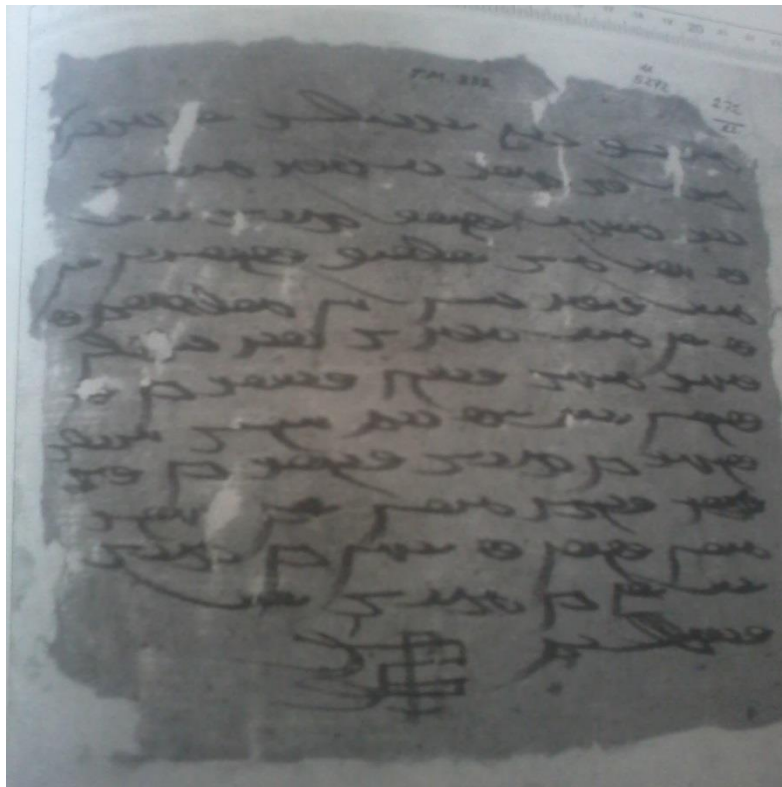
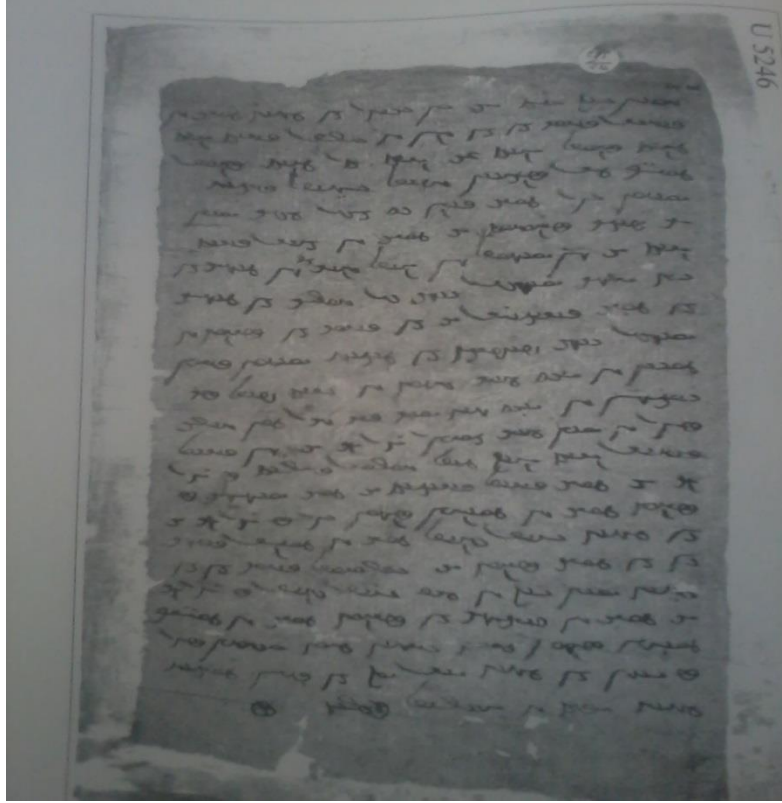
Lo15 “Bir arazinin borca karşılık ipotek verilmesini de içeren ödünç alma belgesi” (14 satır).

6. Uygurlarda Manastır Arazilerinin Tahsisi ve Temlik ile İlgili Sözleşmeler başlığında iki metin incelenmiştir. Metinlerin isimleri ve satır sayıları şu şekildedir:

1. Murutluğ Manastırı'nın yönetiminin Ligui Tutuğ, Guitso Şilavanti, Pintso Tutuğ'a devredilme belgesi (16 satır)

2. Kadır Bilge Han'ın Murutluğ Manastırı'na verdiği özel mülkiyet ve vergi muafiyet belgesi (48 satır)

Eserin son kısmında ise **Uygur Sözleşmelerinin Tıpkıbasımlarından Örnekler** başlığında beş sözleşmenin tıpkıbasımı ve bunların alındığı Genel Ağ'ın adresi yer almaktadır.

Eserde yer alan bazı Uygur metinlerinden görüntüler

Daha sonra inceleme yapılırken yararlanılmış olan zengin bir kaynakça ve metnin dizini verilmiştir.

Şimdiye kadar Türkoloji camiası tarafından birçok metin neşri yapılan ve filolojik açıdan incelenen Orta dönem yerleşik Türk kültürünün en güçlü temsilcisi olan Turfan Uygur toplumuna ait sivil belgeler mevcuttur. Fakat eski Türk hukuk düzeniyle ilgili önemli kaynaklardan olan bu belgelerin hukuk tarihi açısından içerisindeki malzemeyi değerlendiren araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Çünkü Japonya’da bu konuda pek çok çalışma olmasına rağmen bunlar Japonca olduğu için maalesef kullanımı kolay değildir. Bu malzemeyi inceleyen elimizdeki eser, eski Türk hukuk tarihine ışık tutan, detaylı bir tasnifle sözleşmelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için neredeyse her başlığın formüle edildiği önemli bir dil çalışmasıdır. *İslam Öncesi Uygurlarda Türk Hukuku*, toprak işlemleriyle ilgili sözleşmeleri bugünkü hukuk literatürü ile karşılaştırarak hukuk tarihine katkı sağlamaktadır. Çalışmada daha önce metin üzerinde yapılmış olan tüm incelemeler tekrardan gözden geçirilerek orijinalinden okunup doğru biçimlerini ortaya çıkarılması sağlanmıştır (Özyetgin, 2014: 269). 41 Uygur sözleşmesinin yazı çevrimini yapan, 737 satırın Türkiye Türkçesine aktarımını sağlayan ve sözleşmeleri ayrıntılarıyla tasnif edip her bir başlığı metinlerden örneklerle irdeleyen Prof. Dr. A. Melek Özyetgin bilim tarihine önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynaklar

ÖZYETGİN A. M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.